

*Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет*

**КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА
ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

*Тема: «Обґрунтування методів ціноутворення на ринку газу України /
Substantiation of pricing methods in the gas market of Ukraine»*

*Спеціальність 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
Освітня програма 6.076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»*

Завідувач кафедри: _____ /Л.Г.Мельник/

Керівник роботи: _____ /О.С.Гончаренко/

*Виконавець: _____ /А.О.Яскевич/
П.І.Б.*

*Група: _____ ПЕ-71/1
шифр*

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЦІННОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ГАЗУ УКРАЇНИ.....	5
1.1. Суть, цілі та завдання ціноутворення.....	5
1.2. Основні тенденції розвитку систем ціноутворення в міжнародній торгівлі газом.....	7
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЦІННОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ГАЗУ УКРАЇНИ.....	15
2.1. Основні тенденції ціноутворення на ринку газу України.....	15
2.2. Лібералізація ціноутворення українського ринку природного газу.....	22
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦІННОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ГАЗУ УКРАЇНИ.....	29
3.1. Загальні напрямки вдосконалення ціноутворення на ринку газу України.....	29
3.2. Динаміка та співвідношення цін на внутрішньому ринку природного газу в країнах ЄС та Україні.....	33
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39

Реферат

Кваліфікаційна робота: 46 с., 8 рис., 2 табл., 2 діаграми, 11 формул, 49 джерел.

Метою даної роботи є дослідити суть та роль становлення ціни на ринку газу в сучасних умовах.

Згідно з поставленою метою в роботі передбачається розв'язання таких завдань:

- розглянути ціну, види, функції та структуру ціни;
- описати витрати та їх роль у формуванні ціни;
- вивчити основні тенденції розвитку систем ціноутворення в міжнародній торгівлі газом;
- охарактеризувати торгівлю за довгостроковими контрактами: досвід України;
- навести загальні напрямки вдосконалення ціноутворення на ринку газу України.

Теоретичною та інформаційною базою кваліфікаційної роботи законодавчі та нормативні акти, які регулюють діяльність підприємств та суспільства в цілому, дані Державного комітету статистики України, періодичні видання та навчальні посібники з даної проблематики.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, спостереження, порівняння та інші.

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах ринкової економіки роль цінової політики зростає через посилення конкуренції та посилення руху споживачів. Це підвищує важливість рішень щодо управління цінами, оскільки ціни суттєво впливають на кінцевий фінансовий результат та становище на ринку. При цьому цінова політика вітчизняних компаній, як правило, проводиться довільно і некваліфіковано.

Тому компанії використовують економічно ефективний підхід до ціноутворення; при формуванні цін не враховується споживчий попит та ціни конкурентів; ціна використовується в автономному режимі з іншими елементами маркетингового комплексу; ціни не пристосовуються до мінливих умов ринку.

Проблеми внутрішніх цін зумовлені такими головними причинами, як: спадщина планової економіки, в якій ціни на основні продукти встановлювались та визначались на основі витрат; відсутність необхідного досвіду у формуванні цінової політики та у використанні ринкових цін у процесі маркетингу; недостатня методична підтримка процесу формування цінової політики компанії з урахуванням особливостей розвитку національної економіки.

Це вимагає переходу від традиційного підходу до якісно нового підходу до процесу формування цінової політики компаній, підходу, заснованого на використанні маркетингової концепції.

Сьогодні питання цінової політики - задоволення потреб споживачів (найрізноманітніших за ціною та якістю продукції) є дуже важливим, що зумовило вибір предмета даної роботи.

Об'єктом дослідження є особливості становлення ціни на ринку газу.

Предметом роботи є роль цінової політики становлення ціни на ринку газу.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідити суть та роль становлення ціни на ринку газу в сучасних умовах.

Згідно з поставленою метою в роботі передбачається розв'язання таких **завдань**:

- розглянути ціну, види, функції та структуру ціни;
- описати витрати та їх роль у формуванні ціни;
- вивчити основні тенденції розвитку систем ціноутворення в міжнародній торгівлі газом;
- охарактеризувати торгівлю за довгостроковими контрактами: досвід України;
- навести загальні напрямки вдосконалення ціноутворення на ринку газу України.

Теоретичною та інформаційною базою роботи законодавчі та нормативні акти, які регулюють діяльність підприємств та суспільства в цілому, дані Державного комітету статистики України, періодичні видання та навчальні посібники з даної проблематики.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, спостереження, порівняння та інші.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЦІННОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ГАЗУ УКРАЇНИ

1.1. Суть, цілі та завдання ціноутворення

У сучасному бізнесі ціна є засобом впливу на споживача з метою забезпечення ринкового балансу між попитом та пропозицією. Для визначення напрямів діяльності певного підприємства у майбутньому треба враховувати основні тренди сучасного розвитку бізнесу, а саме ті трансформаційні процеси, що властиві сучасному ринковому середовищу [45, 46, 47, 48, 49].

Діяльність будь-якої компанії в ринковому середовищі залежить від багатьох факторів, одним з яких є процес визначення ціни. Ціна товару відображає всі витрати на його виробництво та продаж. У той же час ціна є важливим джерелом доходу для компанії, оскільки вона містить прибуток. Ціни на компоненти також включають різні види непрямих податків (податок на додану вартість, акцизний збір), торгові або спеціальні доплати, націнки або знижки [40, 41, 42, 43, 44].

Згідно з ринковою теорією: Ціна – це економічна категорія, що означає суму грошей, за яку продавець хоче продати, а покупець готовий придбати товар. Ціна – це грошова вартість товару [1].

Ціна товару з часом формується на ринку і значною мірою залежить від співвідношення попиту та пропозиції.

Фактори, що впливають на рівень цін [10]:

1. попит, точніше співвідношення між попитом та пропозицією;
2. виробничі витрати (виробнича собівартість);
3. якість продукції: чим нижче ціна і тим вище якість, тим вище діапазон контрактної ціни;

4. монополія (монополіст ставить покупця у відчайдушну ситуацію і нав'язує йому свою ціну);

5. кон'юнктура ринку, інфляція, зміни в структурі галузі, політична ситуація, новітні технології, прорахунки, мода, клімат тощо.

Зміст ціни відображається у її функціях. Облік та інформація характеризує ціну як грошовий вираз вартості товару. Він може бути використаний для визначення вартості матеріалів, сировини, енергії та робочої сили, підрахунку загальної собівартості продукції та прибутку від її реалізації, використовується для визначення ефективності виробництва, служить орієнтиром для прийняття бізнес-рішень, інструментом найбільш важливе внутрішнє планування.

Стимулююча функція цін полягає у стимулюванні або стимулюванні впливу цін на виробництво та споживання різних видів продукції. За допомогою цін можна стимулювати розвиток раціональної виробничої структури, впровадження науково-технічного прогресу, поліпшення якості продукції, економію матеріалів та трудових ресурсів. Ціна має стимулюючий вплив на виробництво, головним чином, завдяки величині прибутку, що входить до його складу.

Функція розподілу це коли вартість бере участь у розподілі чи перерозподілі національного чистого доходу між секторами економіки, урядом та іншими секторами, різними формами власності, регіонами, фондами заощаджень та споживання, компаніями та соціальними групами, включаючи ціни на вартість деяких товарів доданий податок та інші податки до національного та місцевих бюджетів.

Рівновага попиту та пропозиції «через ціни» – це взаємозв'язок між виробництвом та споживанням, попитом та пропозицією. Ціна – це гнучкий інструмент, який задовольняє попит і пропозицію.

Із допомогою функції раціонального розподілу виробництва відбувається перерозподіл капіталу в галузях економіки та видах

виробництва з найвищою нормою прибутку з метою отримання великої суми доходу.

Всі ці цінові характеристики тісно пов'язані.

Отже, функція рівноваги є продовженням стимулу, а також спрямована на збільшення виробництва у відповідності до попиту.

На рисунку 1.2 показана схема формування роздрібної ринкової ціни на продукцію [9].

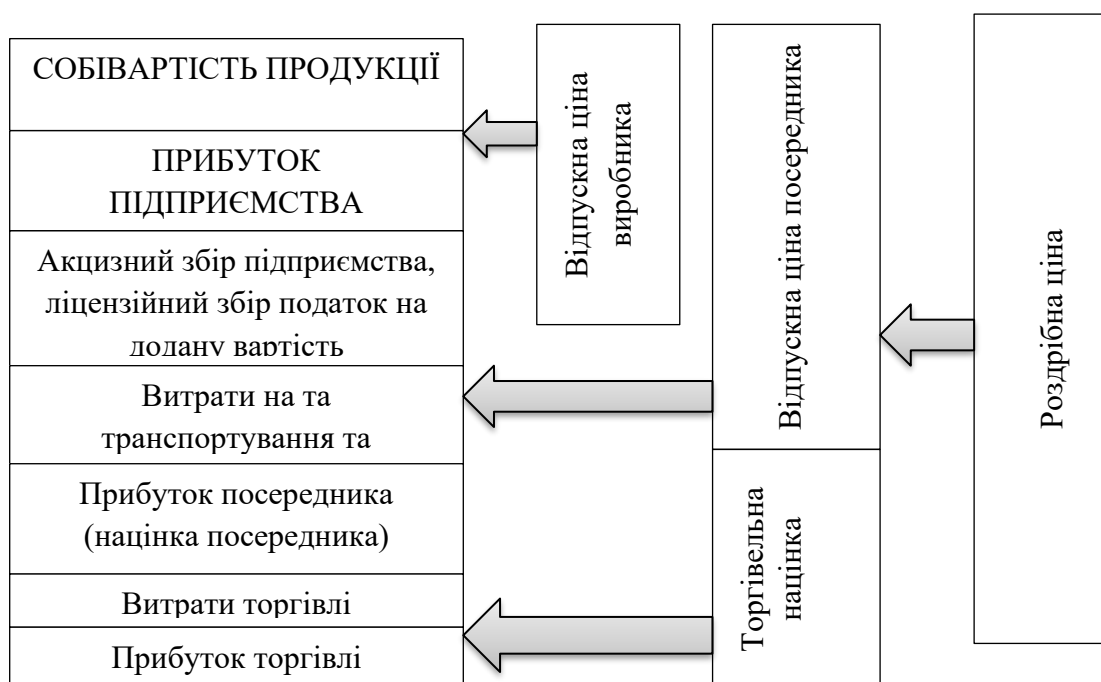

Рисунок 1.2 – Схема формування ринкової роздрібної ціни на продукцію

Регульовані ціни встановлюються державними органами або місцевими автономними установами, які мають такі обмеження:

- величина прибутку в ціні може бути обмежена;
- може встановити максимальний (мінімальний) рівень цін, вище або нижче компанія не має права продавати продукцію.

1.2. Основні тенденції розвитку систем ціноутворення в міжнародній торгівлі газом

Протягом останніх трьох десятиліть споживання природного газу в порівнянні з іншими викопними видами палива (нафтою та вугіллям) постійно зростало, головним чином завдяки піклуванню про навколишнє середовище, а також швидкому розвитку індустріалізації в Азії, на Сході, Близькому Сході, Африці та Латинській Америці. Однак те, як довго природний газ займатиме лідируючі позиції серед викопних видів палива у задоволенні світового попиту на енергію, залежить від його ціни [34, 35, 36, 37, 38, 39].

Система цін у торгівлі природним газом склалася внаслідок прискоренню кінця 1950-х роках торгівлі цим ресурсом на європейському континенті, що було пов'язано з відкриттям Гронінгенського родовища біля узбережжя Північного моря. До 1960 року торгівлі природним газом у Європі майже не існувало, але на початку 60-х років ХХ століття Нідерланди розпочали переговори з Німеччиною, Бельгією та Францією щодо експорту значної кількості природного газу. Це сприяло затвердженню в 1962 році Концепції торгівлі природним газом «Гронінген» (була презентована міністром економіки Нідерландів Яном Віллемом де Пусом (Jan Willem de Pous) (відома як «Nota de Pous»)), яка згодом сформувала основу «традиційної» моделі контрактів на поставку природного газу в континентальній Європі [26].

З метою отримання максимального доходу для держави в якості основи було запроваджено принцип «ринкової вартості» («netback price»), який базувався на принципі заміщення вартості газу конкурентоспроможними джерелами енергії (переважно нафтових похідних – мазуту та дизельного палива) з урахуванням вартості транспортування та розподілу природного газу, а також податкових відрахувань.

Ціна на газ P_m : застосовується протягом місяця m і визначає початкову ціну газу та динаміку цін конкуруючих джерел енергії порівняно з базовим місяцем [27]:

$$P_m = P_o + k_1 * k_2 * k_3 * (C_m - C_o) \quad (2.1)$$

де P_o - ціна природного газу в базовому місяці. Показує вартість чистого зворотного зв'язку «netback» до точки перенесення обсягів експорту. Визначається як вартість заміщення за вирахуванням вартості доставки газу з місця доставки споживачам та застосування стимулів (певна цінова знижка) до продажу;

k_1 - частка сегмента ринку газу, який конкурує з відповідними джерелами енергії;

k_2 - коефіцієнт розподілу ризику і винагороди динаміки ціни між продавцем і покупцем;

k_3 - коефіцієнт технічної еквівалентності для перетворення одиниць ціни в конкурентів

енергія за одиницю ціни газу;

C_m - ціна конкурентного виду палива (переважно дизельного або дизельного палива) за місяць m ;

C_o - ціна конкурентного виду палива в базовому місяці

Ціноутворення на основі відновної вартості або «чистої вартості експорту» поєднувало два підходи [26]:

- Рікардіан: використовується для обґрунтування ціни на енергію за допомогою методу «плюс витрати» (ціна = витрати виробника плюс доплата для компенсації постійних витрат). Згідно з цим підходом, розмір надбавки часто залежить від ступеня монополізації ринків, що дозволяє виробнику відобразити у надбавці потреби у заміні капіталу, конкретні технічні характеристики виробництва та ризику.

- Гостинність - це основна концепція ціноутворення, заснована на вартості заміщення.

— Укладання контрактів на термін від 1 до 25 років на основі «бери або плати» («take or pay») з можливістю коригування (щомісячна / щоквартальна передача з акцентом на коливання цін на конкуруючі джерела енергії), періодичний огляд цінових умов (як правило, кожні три роки) для їх

коригування відповідно до критеріїв, встановлених відповідно до змін ринкових умов, що дозволяє постійна конкурентоспроможність природного газу, а також арбітраж (у разі суперечок щодо коригування ціни).

— «Положення про призначення», що виключає можливість перепродажу газу, що постачається за контрактом, у треті країни.

З початку 2000-х років «традиційну» модель контрактів критикували насамперед з цього приводу. Європейська комісія визнала це порушенням свободи руху товарів у межах ЄС, що спричинило першу хвилю перегляду газових контрактів.

Послідовна реалізація політики лібералізації ринків природного газу в Європі (прийняття Третього енергетичного пакету) призвела до розділення цін та принципів ціноутворення на газ як товари та послуги для його транспортування, постачання та зберігання до змін у формулі домінуючої ціни в довгострокових міжнародних контрактах («netback price») на нову, що ґрунтується на принципі конкуренції «газ-альтернативне паливо» («Базові підходи до визначення ціни на природний газ за довгостроковими контрактами»).

Наведемо базові підходи до визначення ціни на природний газ за довгостроковими контрактами [28]:

1. Пов'яжіть ціну природного газу з ціною кошика альтернативних енергетичних ресурсів (так званий контракт типу Гронінген). В даний час, ціна природного газу за довгостроковими контрактами залишається головним чином пов'язаною з цінами на нафтопродукти з відставанням від 6 до 9 місяців. За даними Європейської комісії, до 75% середньої ціни газу, що імпортується країнами ЄС, пов'язане з мазутом та газойлем.

2. Визначення ціни на природний газ на основі ціни щомісячних ф'ючерсних контрактів на орієнтовний сорт нафти, як правило, «Brent», на Роттердамській та Лондонській фондовій біржі.

З 2008 року цей підхід критикується зростанням цін на нафту (включаючи їх пік 3 липня 2008 року, який виріс до 146,08 доларів. США / барель).

3. Завдяки збільшенню частки продажу газу за короткостроковими контрактами, рівень цін на спотовому ринку став показовим показником формування оптової ціни на газ за довгостроковими контрактами. Поступова лібералізація енергетичних ринків призвела до перетворення формули ціноутворення на природний газ у довгострокові контракти: частка нафтопродуктів у кошику цін на природний газ поступово почала зменшуватися. Зменшення нафтової складової індексації цін відбулось за рахунок включення до цінового кошика інших енергетичних ресурсів, які конкурують з газом (вугілля, електроенергія), економічними складовими (інфляція), а також спотовою ціною на природний газ (рис. 2.1).

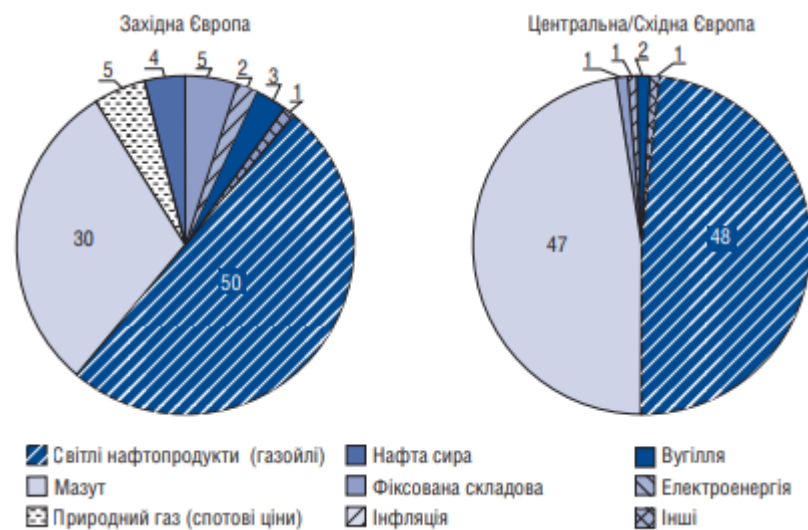

Рис. 2.1. Складові індексації ціни природного газу за довгостроковими контрактами у країнах ЄС

Оскільки в даний час не існує єдиного інтегрованого ринку газу, на регіональних ринках існують різні механізми ціноутворення. Історично ціни на газ не були такими популярними, як ціни на нафту. Однак, ситуація змінюється, оскільки частка споживання природного газу та міжнародної

торгівлі з кожним роком зростає, а різні механізми ціноутворення створюють серйозні комерційні наслідки як для виробників, так і для споживачів [29].

Основні зміни, що відбулись у період 2010-2019 років, були пов'язані з переходом від типового механізму продажу природного газу, пов'язаного з нафтою та похідними (OPE), до механізму, заснованого на попиті та пропозиції (GOG).

Таблиця 2.1

Типи цінових механізмів реалізації природного газу

Oil Price Escalation (OPE)	Ціна визначається з урахуванням базової ціни, встановленої на ресурс з подальшою індексацією до конкурентних видів палива - сирої нафти, дизельного палива, мазуту. У деяких випадках ціни на вугілля та електроенергію можна використовувати для індексації.
Gas-on-Gas Competition (GOG)	Ціна визначається залежністю між попитом і пропозицією ресурсу в різні періоди (щодня, щомісяця, щороку). Торгівля природним газом здійснюється в центрах розподілу та розподілу природного газу (наприклад, Henry Hub ⁹) або віртуальних хабах (наприклад, NBP).
Bilateral Monopoly (BIM)	Ціна визначається шляхом переговорів та двосторонніх угод між великим продавцем та великим покупцем, при цьому ціна фіксується на певний період, як правило, на один рік. Угода підписується на рівні урядів або державних компаній. Переважно, щоб у таких контрактах домінував покупець або продавець, і вони протилежні механізму GOG, де є багато покупців і продавців.
Netback from Final Product (NET)	Ціна, за якою постачальник продає газ, відображає вартість кінцевої продукції, виробленої покупцем. Цей варіант можливий, коли газ використовується як сировина в хімічній промисловості і є основною змінною витрат під час виробництва кінцевого продукту.
Regulation: Cost of Service (RCS)	Ціна визначається або затверджується регуляторним органом або компетентним міністерством країни і встановлюється з урахуванням покриття «вартості послуг», включаючи відшкодування інвестицій та отримання прийнятної норми прибутку.

У європейських країнах перехідний період ознаменувався збільшенням продажів природного газу з 15% за механізмом GOG у 2010 році - році, в якому значна частина (78%) природного газу була продана за механізмом OPE - до 61% у 2019 році, а частка ОПО зменшилась до 32%. Ці зміни були

спричинені низкою факторів, серед яких: зменшення імпорту природного газу за контрактами, пов'язаними з нафтою та нафтопродуктами, що супроводжувалось збільшенням торгівлі газовими центрами та збільшенням спотового імпорту та подальше розірвання довгострокових контрактів, яке зумовлено переглядом своїх умов з вимогою включити до цінового кошика таку складову, як рівень спотових цін або навіть перехід від стовідсоткової до спотової ціни, а в деяких випадках зменшити вибір природного газу на ринку. початок «take or pay» [26].

Зміна механізмів продажу природного газу в Європі стала загальним. Зокрема, у країнах Північно-Західної Європи з 2010 року. Частка продажів природного газу за механізмом OPE значно зменшилася з 78% до 12% у 2019 році, тоді як частка продажів за механізмом GOG зросла з 28% у 2010 році до 88% у 2019 році значні зміни відбуваються, також у країнах Центральної Європи, де під час продажу природного газу частка механізму OPE, також, суттєво зменшилася з 85% у 2010 році до 32% у 2019 році, тоді як частка GOG зросла з 0% у 2010 році до більш ніж 50% у 2019 році. Зростання імпорту природного газу за спотовими контрактами, реекспорт природного газу з Німеччини та перегляд умов довгострокових контрактів зіграли значну роль.

У такому механізмі, як GOG у 2019 році, він становив 144 мільярди м³ (23%). 34 000 млн. м³ природного газу було імпортовано газопроводами до України, Молдови та Росії за механізмом цін OPE (5%), тоді як механізм ВІМ представляв 4% імпорту природного газу трубопроводами до колишніх радянських республік, переважно з Росії до Білорусь та Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан.

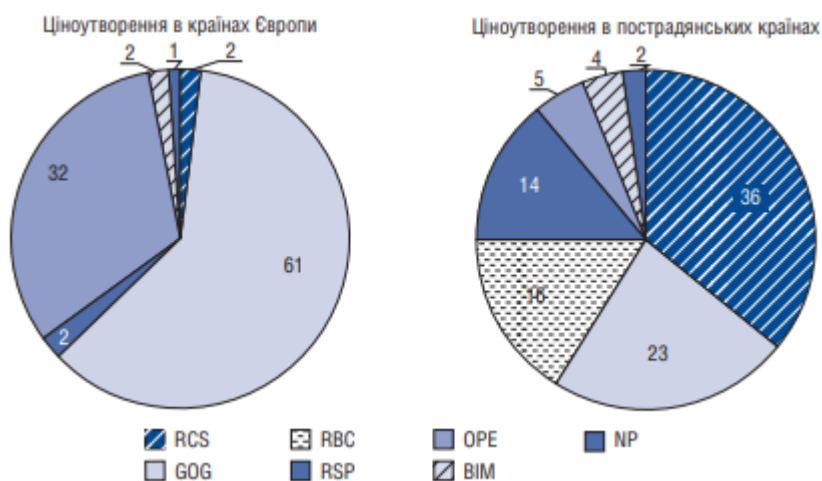

Рис. 2.2. Реалізація природного газу за ціновими механізмами у 2019 р.

Інша ситуація спостерігається в країнах колишнього Радянського Союзу, де в 2019 році на них припадало близько 18% світового споживання природного газу - 642 млрд м³, з яких 233 млрд м³ було продано через механізм RCS (36%), 103 млрд м³ - за механізмом RBS (16%), в основному в Казахстані, Туркменістані, Узбекистані та Азербайджані, 90 млрд м³, за механізмом RSP (14%), переважно в Україні та Росії, оскільки видобутий природний газ призначений для задоволення значна частина попиту населення.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ГАЗУ УКРАЇНИ

2.1. Основні тенденції ціноутворення на ринку газу України

Розпад Радянського Союзу в 1991 році спричинив значну політичну й економічну нестабільність, яка відобразилася на енергетичному секторі України (газ), зменшивши загальне постачання первинної енергії на більш ніж 45 % за десять років.

Результатом зусиль, спрямованих органами державної влади на удосконалення нормативно-правової бази функціонування Оптового ринку електричної енергії та реалізацію її положень, стало значне покращання взаємовідносин між суб'єктами ринку, а рівень розрахунків за куповану (спожиту) електроенергію на Оптовому ринку грошовими коштами зріс з 8% на початку 2001 року до рівня близько 100% у червні 2003 року. У цілому за 2003 рік рівень розрахунків за куповану на ОРЕ електроенергію склав всього по Україні 93,2% у порівнянні з 89,6% за 2002 рік.

Однак, починаючи з 2015 року Україна припинила імпорт напряду з Росії, почавши «реверсне постачання» з європейських країн. Частка

неочищеної нафти та нафтопродуктів у вітчизняному виробництві також почала зменшуватися.

Однією з компаній, яка працює з споживачами за довгостроковими контрактами на європейському континенті, є ВАТ «Газпром». Компанія постачає природний газ шляхом укладення довгострокових контрактів в умовах «take or pay» («бери або плати»), коли покупець зобов'язаний заплатити за поставку тієї кількості пального, яка передбачена договором. Україна не є винятком, оскільки вона також купувала природний газ у Росії за довгостроковими контрактами. Згідно домовленостей про імпорту природного газу з Росії від 19 січня 2009 року вартість природного газу розраховується щоквартально з урахуванням зміни ринкових цін на мазут та дизельне паливо. Угода – це типовий контракт на купівлю-закупівлю в стилі Гронінгена, прив'язаний до цін на нафту та подібний до тих, що використовуються Газпромом при торгівлі газом за довгостроковими контрактами з більшістю європейських країн.

Визначення ціни на газ за контрактом України від 2009 року та ВАТ «Газпром» проводилось за такою формулою[27]:

$$Ц(г) = P(o) \times \alpha \times Цн / Цo \quad (2.2)$$

де $Ц(г)$ – ціна газу;

$P(o)$ – початкова ціна газу, що дорівнює \$450/1 000 м³

α – коефіцієнт;

$Цн$ – ціна нафти;

$Цo$ – початкова ціна нафти.

Здебільшого у країнах Європи діє така формула розрахунку ціни на імпорту природного газу:

$$Ц(г) = P(o) \times \beta \times (цн + цo) \quad (2.3)$$

Де $Ц(г)$ – ціна газу;

$P(o)$ – початкова ціна газу, що дорівнює \$450/1 000 м³;

β – коефіцієнт;

$Цн$ – ціна нафти;

Цо – початкова ціна нафти.

З підписанням цієї угоди вартість природного газу для України перестала залежати від тривалості транзиту і визначається чіткими правилами. Ціни на природний газ стали більш передбачуваними, а подальше його зростання (у період 2005-2012 роках) Стало стимулом для більш економічного споживання ресурсу. За підсумками 2019 року обсяги вантажообороту трубопровідного транспорту порівняно з 2018 роком зросли на 5,3 відсотка. Транзит природного газу через територію України становив 89,6 млрд куб.м³ (близько 3 млрд дол. США надходжень за послуги трубопровідного транспорту (за даними Національного банку)).

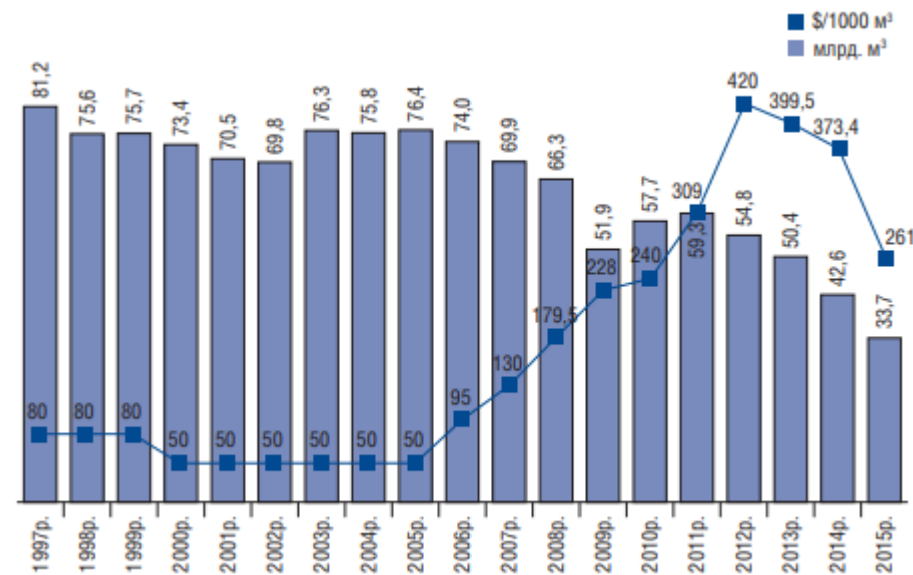

Рис. 2.1. Зв'язок між ціною (ВАТ «Газпром») на імпортований природний газ та обсягами його споживання в Україні за період 1997-2015 рік

Питання про економічну доцільність базового рівня контрактної ціни в 450 доларів довгий час був досить суперечливим. За даними Argus Media, 450 доларів за 1000 м³ відповідали рівню середньої ціни природного газу на кордонах європейських країн у листопаді 2008 року. В середньому у другій половині 2008 року ціна природного газу на кордонах становила \$ 442 за 1000 м³, а в січні 2009 року на кордоні Франції - 362 доларів, Угорщини – 379

доларів, Німеччини – 382 доларів, Італії – 388 доларів середньоєвропейська ціна.

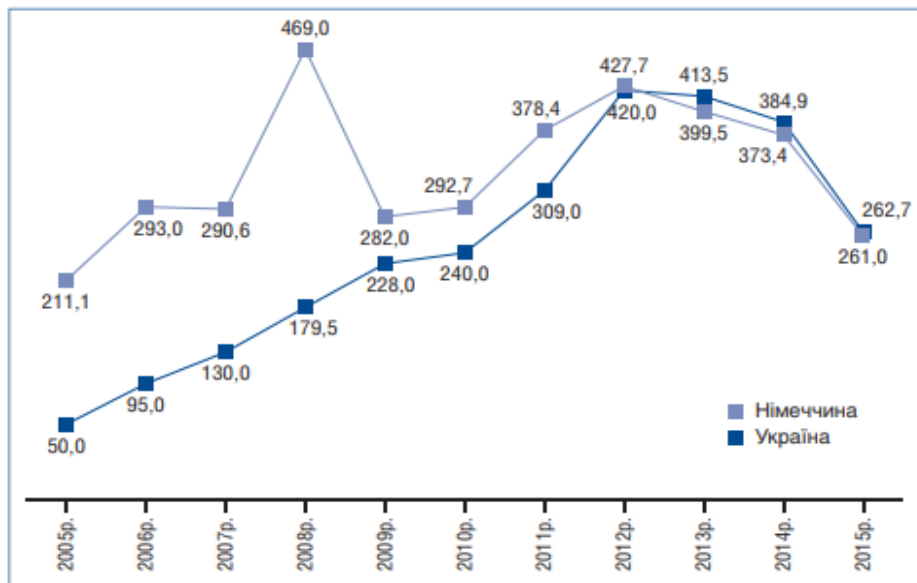

Рис. 2.2. Динаміка цін на природний газ за довгостроковими контрактами ВАТ «Газпром» для України та Німеччини» за період 2005 – 2015 рік

Слід зазначити, що 21 квітня 2005 року у Харкові було підписано угоду між Україною та Росією про постійність перебування Чорноморського флоту Росії на території України та внесення змін до контракту на поставку природного газу між ВАТ «Газпром» та НАК Нафтогаз з України від 19 січня 2009 року 30% газу [29].

В період з 2013 по 2018 роки видобуток нафти скоротився від 2,7 млн. тонн до 2,1 млн. тонн, в той час як понад 80 % неочищеної нафти та нафтопродуктів імпортується насамперед з Росії, Білорусі та Литви.

У 2018 році загальний обсяг постачання природного газу в Україні дорівнював 32,3 мільярдів кубічних метрів (млрд куб. м.): 20,9 млрд куб. м було видобуто, ще 10,6 млрд куб. м – імпортовано. До анексії Кримського

півострова та початку конфлікту на Донбасі Україна імпортувала природний газ у першу чергу з Росії.

У 2018 році «Укргазвидобування» добуло 15,5 млрд куб. м природного газу й відіграло центральну роль у його переробці. До початку процесу відокремлення АТ «Укртрансгаз», дочірня компанія Нафтогазу виконувала функції оператора газотранспортної системи. Водночас, із внутрішнім добуванням, у 2018 році Нафтогаз імпортував близько 7,0 млрд куб. м природного газу.

Динаміку цін на природній газ для споживачів можна розглянути в таблиці 2.1 [30].

Таблиця 2.1

Динаміку цін на природній газ для споживачів

Побутові споживачі			Ціна природного газу, як товару, без цільової надбавки та ПДВ	Цільова надбавка		Тариф на транспортування природного газу, без ПДВ	в тому числі:			Тариф на поставлення природного газу (торгова націнка з 01.10.15), без ПДВ	Тариф для точок виходу з фізичним розташуванням до газорозподільних систем для АТ "УКРТРАНСГАЗ" (діє з 01.05.19), грн. за тис.куб.м на добу без ПДВ	ПДВ	Кінцева ціна природного газу для споживача, з ПДВ	
				%			магістральними газопроводами, без ПДВ	розподільними мережами, без ПДВ						
2015 рік	з 01.01.15	готування їжі та підігрів води	з лічильниками	548,46	4%	21,94	366,70	138,40	228,30	47,90		197,00	1 182,00	
			без лічильників	642,21	4%	25,69	366,70	138,40	228,30	47,90		216,50	1 299,00	
		до 2500 куб.м на рік	з лічильниками	473,94	4%	18,96	366,70	138,40	228,30	47,90			181,50	1 089,00
			без лічильників	560,48	4%	22,42	366,70	138,40	228,30	47,90			199,50	1 197,00
		до 6000 куб.м на рік	з лічильниками	1 034,04	4%	41,36	366,70	138,40	228,30	47,90			298,00	1 788,00
			без лічильників	1 175,87	4%	47,03	366,70	138,40	228,30	47,90			327,50	1 965,00
	понад 6000 куб.м на рік	з лічильниками	2 522,02	4%	100,88	366,70	138,40	228,30	47,90			607,50	3 645,00	
		без лічильників	2 815,29	4%	112,61	366,70	138,40	228,30	47,90			668,50	4 011,00	
	з 01.04.15	готування їжі та підігрів води		5 041,83	4%	201,67	656,20	294,40	361,80	90,30		1 198,00	7 188,00	
		індивідуальне опалення або комплексне споживання:												
		у період з 1 травня по 30 вересня (включно)		5 041,83	4%	201,67	656,20	294,40	361,80	90,30		1 198,00	7 188,00	
		у період з 1 жовтня по 30 квітня (включно):	за обсяг до 200 куб.м на місяць		2 166,83	4%	86,67	656,20	294,40	361,80	90,30		600,00	3 600,00
			за обсяг понад 200 куб.м на місяць		5 041,83	4%	201,67	656,20	294,40	361,80	90,30		1 198,00	7 188,00
		у період з 1 травня по 30 вересня (включно)		5 041,83	4%	201,67	663,50	275,70	387,80	83,00		1 198,00	7 188,00	
	з 01.07.15 до 30.09.15	готування їжі та підігрів води		5 041,83	4%	201,67	663,50	275,70	387,80	83,00		1 198,00	7 188,00	
		індивідуальне опалення або комплексне споживання:												
		у період з 1 травня по 30 вересня (включно)		5 041,83	4%	201,67	663,50	275,70	387,80	83,00		1 198,00	7 188,00	
		у період з 1 жовтня по 30 квітня (включно):	за обсяг до 200 куб.м на місяць		2 166,83	4%	86,67	663,50	275,70	387,80	83,00		600,00	3 600,00
			за обсяг понад 200 куб.м на місяць		5 041,83	4%	201,67	663,50	275,70	387,80	83,00		1 198,00	7 188,00
		у період з 1 травня по 30 вересня (включно)		5 041,83	4%	201,67	663,50	275,70	387,80	83,00		1 198,00	7 188,00	
	з 01.10.15 по 31.12.15	готування їжі та підігрів води		5 042,21	4%	201,69	689,10	236,70	452,40	57,00		1 198,00	7 188,00	
		індивідуальне опалення або комплексне споживання у період з 1 жовтня 2015 по 31 березня 2016 (включно):	за обсяг до 1200 куб.м на період	2 167,21	4%	86,69	689,10	236,70	452,40	57,00		600,00	3 600,00	
			за обсяг понад 1200 куб.м на період	5 042,21	4%	201,69	689,10	236,70	452,40	57,00		1 198,00	7 188,00	
		у період з 1 жовтня 2015 по 31 березня 2016 (включно):		5 042,21	4%	201,69	689,10	236,70	452,40	57,00		1 198,00	7 188,00	
2016 рік	з 01.01.16 до 31.03.16	готування їжі та підігрів води		5 200,30	0%	0,00	732,70	236,70	496,00	57,00		1 198,00	7 188,00	
		індивідуальне опалення або комплексне споживання у період з 1 жовтня 2015 по 31 березня 2016 (включно):	за обсяг до 1200 куб.м на період	2 210,30	0%	0,00	732,70	236,70	496,00	57,00		600,00	3 600,00	
			за обсяг понад 1200 куб.м на період	5 200,30	0%	0,00	732,70	236,70	496,00	57,00		1 198,00	7 188,00	
	з 01.04.16 до 30.04.16	готування їжі та підігрів води, індивідуальне опалення або комплексне споживання		5 200,30	0%	0,00	732,70	219,00	513,70	57,00		1 198,00	7 188,00	
	з 01.05.16 до 31.12.16	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 942,40	0%	0,00	732,70	219,00	513,70	57,40		1 146,50	6 879,00	
2017 рік	з 01.01.17 до 31.03.17	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 942,40	0%	0,00	732,70	219,00	513,70	57,40		1 146,50	6 879,00	
	з 01.04.17 до 31.12.17	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 942,00	0%	0,00	732,70	219,00	513,70	123,55		1 159,65	6 957,90	
2018 рік	з 01.01.18 до 31.10.18	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 942,00	0%	0,00	732,70	219,00	513,70	123,55		1 159,65	6 957,90	
	з 01.11.18 до 30.04.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		6 235,51	0%	0,00	732,70	219,00	513,70	155,89		1 424,82	8 548,92	
2019 рік	з 01.01.19 до 30.04.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		6 235,51	0%	0,00	732,70	219,00	513,70	155,89		1 424,82	8 548,92	
	з 01.05.19 до 31.05.19*	всі потреби побутових споживачів у природному газі		5 990,00	0%	0,00				149,75	157,19	1 259,39	7 556,33	
	з 01.06.19 до 30.06.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		5 553,89	0%	0,00				138,85	157,19	1 169,99	7 019,92	
	з 01.07.19 до 30.07.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 905,6750	0%	0,00				122,64	157,19	1 037,10	6 222,61	
	з 01.08.19 до 31.08.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 653,5440	0%	0,00				116,34	157,19	985,41	5 912,48	
	з 01.09.19 до 30.09.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 493,6363	0%	0,00				112,34	157,19	952,63	5 715,80	
	з 01.10.19 до 31.10.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 272,7604	0%	0,00				106,82	157,19	907,35	5 444,12	
	з 01.11.19 до 30.11.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 899,00	0%	0,00				122,48	157,19	1 035,73	6 214,40	
	з 01.12.19 до 31.12.19	всі потреби побутових споживачів у природному газі		4 276,6958	0%	0,00				106,92	157,19	908,16	5 448,96	

Продовження табл. 2.1

Загалом із надр України за всю історію її газової промисловості видобуто 2 трлн. куб. м газу. За роки незалежності отримано понад 450 млрд куб. м газу та майже 100 млн. тонн нафти і газового конденсату. Транзитні поставки природного газу територією України склали 2 трлн. 800 млрд куб. м у 1991-2014 роках збудовано 8 тис. 500 км. магістральних газопроводів, а транзитні поставки нафти склали 1 млрд. 200 млн тонн.

Відповідно до угоди між Україною та РФ про транзит природного газу територією України у 2020 році – обсяг транзиту газу був на рівні 65 млрд. м³, у 2021-2023 роках по 40 млрд. м³ щороку. Надходження за послуги транзиту газу у 2020 році становитимуть 2,1 млрд дол. США та у 2021-2023 роках – по 1,3 млрд дол. США щороку відповідно. Відповідно до умов укладеної угоди щодо транзиту газу, оплата вищезазначених обсягів є гарантованою навіть у разі меншого прокачування через газотранспортну систему України.

Скорочення обсягів транзиту газу у 2021 році впливатиме на зменшення вантажообороту та надходжень за послуги трубопровідного транспорту, що позначиться як на вантажообороті в транспорті, так і експорті послуг в цілому. Таке зниження надходжень від транспортування природного газу матиме негативний вплив на темпи економічного зростання в 2021 році на рівні 0,5 відсоткового пункту.

Щодо ціноутворення цін на газ у 2021 – 2023 роки, то динаміку можна прослідкувати у таблиці 2.1.1 [32].

Таблиця 2.1.1

Показник	Роки	Припущення щодо тарифної/ соціальної політики, зовнішньої кон'юнктури на 2021-2023 роки, відсотків	Внесок, відсоткових пунктів
Зміна цін на природний газ для промислових підприємств, середньорічний приріст	2021 рік	43,8 [±3]	1,8
	2022 рік	11,7 [±3]	0,5
	2023 рік	8,0 [±3]	0,3
Світові ціни на нафту, доларів США за барель	2021 рік	45,0 [±5]	0,1
	2022 рік	47,0 [±5]	0,1
	2023 рік	48,0 [±5]	0,0
Зміна світових цін на базові метали, середньорічний приріст	2021 рік	5,0 [±2]	0,3
	2022 рік	3,0 [±2]	0,2
	2023 рік	3,0 [±2]	0,2
Інші імпортовані складові витрат	2021 рік	7,8	1,4
	2022 рік	0,7	0,1
	2023 рік	0,7	0,1
Зміна роздрібних тарифів на електроенергію для промислових підприємств, середньорічний приріст	2021 рік	10,0 [±3]	0,6
	2022 рік	10,0 [±3]	0,6
	2023 рік	10,0 [±3]	0,6
Зміна середньомісячної заробітної плати	2021 рік	21,1	2,5
	2022 рік	13,1	1,5
	2023 рік	11,4	1,3
Зміна валового прибутку, змішаного доходу	2021 рік	7,5	1,0
	2022 рік	15,3	2,1
	2023 рік	13,0	1,8

Так, протягом 1997-2008 роках споживання природного газу в Україні становило від 66 до 80 млрд м³ на рік. Цьому сприяли стабільно низькі ціни на імпорт ресурсу. Однак, починаючи з 2009 року, коли між «Газпромом» і «Нафтогазом України» було підписано контракт на купівлю-продаж природного газу, який ознаменував початок тривалої газової війни з Росією, споживання природного газу почало зменшуватися [31].

Отже, відбувся обмін нижчими цінами на газ, щоб продовжити перебування Чорноморського флоту Росії в Криму до 2042 року. Це стало початком перенесення питання про ціну імпорту природного газу з Росії з економічної на політичної площини, виключаючи можливість визначення справедливої ринкової ціни економічними засобами.

2.2. Лібералізація ціноутворення українського ринку природного газу

Лібералізація - це процес перетворення української енергетичного сектору з диких джунглів у затишну, теплу та освітлену хатинку для мешканців нашої природи. Одне з головних завдань ринкових реформ в енергетичному секторі України. Дана лібералізація впровадила таке поняття як «справедливий тариф». Справедливий тариф – це консенсус, який має одночасно забезпечити беззбиткову діяльність природної монополії та спроможність споживача сплачувати встановлений тариф.

Процес лібералізації ринку природного газу охоплює не лише країни ЄС, а й сусідні країни, і Україна не є винятком. З 2018 року національний ринок природного газу зазнав швидкої трансформації своєї інституційної структури, що призвело до зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС та Договору про Енергетичне Співтовариство. Основне зобов'язання України щодо реформування національного ринку природного газу полягає у поступовому впровадженні ринкових принципів ціноутворення шляхом введення категорії «кваліфікований споживач» («eligible customer») – вільний вибір постачальника та вилучення газу з процедури державних закупівель (відповідно до вимог Першого та Другого енергетичного пакетів ЄС), а також розподіл нафтогазових компаній за видами діяльності (відповідно до вимог Третій енергетичний пакет ЄС). Щоб гарантувати вільну конкуренцію на ринку природного газу, всі його постачальники повинні мати вільний і рівний доступ до газотранспортних об'єктів та сховищ газу [27].

В даний час основними процесами в рамках лібералізації української енергетики є формування ринків природного газу та електроенергії. Перший ще перебуває в зародковому стані і «зав'язаний» на славнозвісному питанні анбандлінгу. Другий знаходиться в процесі активного формування і був офіційно запроваджений в Україні з 1 липня 2019 року. У рамках лібералізації, майже всі споживачі мають можливість вибрати власного постачальника електроенергії.

Розглянемо спочатку постачання газу до споживачів (рис. 2.5)

Рис. 2.5. Постачання газу до споживачів

У 2020 році ринок природного газу в Україні був монополізований, і лише деякі гравці мали право продавати та купувати природний газ, що вплинуло на ціну, конкуренцію, розвиток ринку та збільшення інвестицій. Новий закон, прийнятий на початку 2015 року, має на меті демонополізувати ринок газу та зробити його вільним, посилити конкуренцію між постачальниками, що зменшить вартість природного газу для кінцевих споживачів та підвищить ефективність діяльності компаній у цьому секторі.

Серед національних компаній, що закупили природний газ, є «Нафтогаз України», Криворізький металургійний завод України «АрселорМіттал», ТОВ «Астроінвест-Україна», ТОВ «Співдружність», ТОВ «Енергія України», ТД «Київенергогаз», ТОВ «Еру Трейдінг», ВАТ «Одеський портовий завод», ТОВ «Енерджі Трейд Груп», ДТЕК, ТОВ «Газоілпетролей», ТОВ «Юг-Газ» та інші[29].

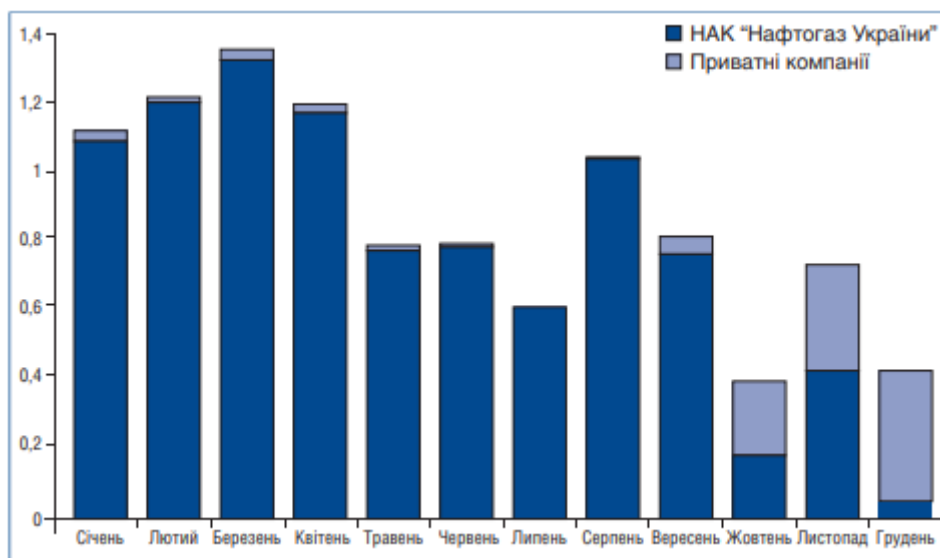

Рис. 2.5. Співвідношення імпорту природного газу з країн Європи приватними компаніями та НАК «Нафтогаз України за 2019 рік

Законодавче закріплення основних принципів організації ринку газу, що містяться в Законі України «Про ринок природного газу» і від яких багато в чому залежить процес лібералізації українського ринку газу: вільний вибір постачальників газу частиною споживачів; недопущення та усунення обмежень конкуренції; рівноправний доступ до газових мереж; розмежування діяльності з транспортування газу від діяльності з видобутку та постачання газу; розмежування діяльності з розподілу газу від діяльності з виробництва, постачання, зберігання та транспортування газу є позитивним кроком. Більш адекватне виконання вимог вищевказаного Закону дозволить побудувати справедливі та взаємовигідні відносини між суб'єктами ринку природного газу.

Розглянемо ціни на газ за квітень 2021 року найпоширенішими компаніями в Україні, які транспортують газ споживачам (рис. 2.6) [32].

ГРН з ПДВ		6,00	7,00	8,00	9,00
ДО 6,99 ГРН ЗА М³					
ТОВ "МЕГАВАТТ ЕНЕРГО СЕРВІСНА КОМПАНІЯ"	6,70	ТОВ "ГП "ПРОМСЕРВІС"	6,85	ТОВ "ГАЗПРОМПОСТАЧ"	6,90
ТОВ "ЕРУ ЛЮДЯМ"	6,75	ТОВ "ГАЛНАФТОГАЗ"	6,86	ТОВ "КРЕМЕНЧУКГАЗ-ТРЕЙДІНГ"	6,90
ТОВ "ЕРУ ТРЕЙДІНГ"	6,75	ТОВ "ГК "НАФТОГАЗ УКРАЇНИ"	6,86	ТОВ "ВІЛЬНА ЕНЕРГЕТИЧНА КОМПАНІЯ ПАЛІВЕНЕРГО"	6,95
ТОВ "АГРОСИНТЕЗ ТРЕЙДІНГ"	6,75	ДП "ЕВОДА ТРЕЙД" КП "ЛУЦЬКВОДОКАНАЛ"	6,88	ТОВ "ВОЛИНЬ ЕЛЕКТРОЗБУТ"	6,97
6,99 ГРН ЗА М³					
ТОВ "КІВБОЛГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ЧЕРНІВГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ІЕ ЕНЕРГІЯ"	6,99
ТОВ "ІВАНО-ФРАНКІВСЬКГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ДНІПРОПЕТРОВСЬКГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ЛЬВІВГАЗ ЗБУТ"	6,99
ТОВ "ХАРКІВГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ЖИТОМИРГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "СУМИГАЗ ЗБУТ"	6,99
ТОВ "ВОЛИНЬГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "МИКОЛАЇВГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ЧЕРКАСИГАЗ ЗБУТ"	6,99
ТОВ "ВІННИЦЯГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ЗАПОРІЖГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ПОЛТАВАГАЗ ЗБУТ"	6,99
ТОВ "РІВНЕГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ГЛАСКОМЕРЦ"	6,99	ТОВ "ПРИКАРПАТ ЕНЕРГО ТРЕЙД"	6,99
ТОВ "ХМЕЛЬНИЦЬКГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ТАС ЕНЕРГІЯ КРАЇНИ"	6,99	ТОВ "АСКАНІЯ ЕНЕРДЖІ"	6,99
ТОВ "ЧЕРНІВЦІГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "ЗАКАРПАТГАЗ ЗБУТ"	6,99	ТОВ "УМАНЬГАЗ ЗБУТ"	6,99
		ТОВ "СТРИЙНАФТОГАЗ"	6,99	ТОВ "СМАРТ ГАЗ СИСТЕМ"	6,99
БІЛЬШЕ 6,99 ГРН ЗА М³					
ТОВ "ГАЗ АП"	7,60	ТОВ "НАФТОГАЗ ПОСТАЧАННЯ"	7,92	ТОВ "ЛУГАНСЬКГАЗ ЗБУТ"	7,99
ТОВ "ДОНЕЦЬКІ ЕНЕРГЕТИЧНІ ПОСЛУГИ" (YASNO)	7,89	ТОВ "ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНА КОМПАНІЯ"	7,98	ТОВ "РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНА КОМПАНІЯ"	8,04
ТОВ "ДНІПРОВСЬКІ ЕНЕРГЕТИЧНІ ПОСЛУГИ"	7,89	ТОВ "ГАЗПОСТАЧСЕРВІС"	7,99	ДП "ШЕПЕТІВКАГАЗ" ПАТ "ШЕПЕТІВКАГАЗ"	8,17
ТОВ "КІВСЬКІ ЕНЕРГЕТИЧНІ ПОСЛУГИ"	7,89	ТОВ "ТЕРНОПІЛЬОБЛГАЗ"	7,99	ТОВ "МАРГАЗ"	8,25
		ДП "ГАЗПОСТАЧ" ТОВ "ТЕРНОПІЛЬСЬКГАЗ"	7,99	ТОВ "КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНА КОМПАНІЯ"	8,27
				ТОВ "ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНА КОМПАНІЯ"	8,30
				ТОВ "ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСНА ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНА КОМПАНІЯ"	8,30
				ТОВ "АЗОВГАЗ"	8,85

Рис. 2.6. Цінова політика компаній газопостачальників України за квітень 2021 рік

24 грудня 2019 року Національна комісія з регулювання енергетики та комунальних послуг змінила порядок оплати доставки газу. До січня 2020 року вартість доставки газу була включена в ціну газу і сплачувалась в тому ж рахунку, що і газ. Втім, продовжуючи реформування ринку, держава виділила платіж за доставку газу в окрему квитанцію. Тому, з 1 січня 2020 року послуги доставки виключені з загальної платіжки за газ. Тепер, продаж газу і його транспортування здійснюють різні компанії. Тому, квитанції за газ та його доставку сплачуються окремо. Гроші за газ отримує постачальник газу, а за доставку - газорозподільна компанія. Це дві різні компанії. Дві компанії – дві платіжки.

Споживачі сплачують за доставку власних обсягів споживання, які визначаються з попередніх обсягів. Об'єм спожитого газу береться за основу для прогнозування і замовлення потужності в поточному періоді. Вартість доставки не прив'язана до поточного споживання газу. Оплата розділена на

12 платежів впродовж року. Тому, взимку споживачі сплачують лише частину вартості доставки, решта платежу відтермінована на літній період (рис. 2.7) [30].

ДЛЯ КВАРТИР ІЗ ГАЗОВИМ ОПАЛЕННЯМ

КВАРТИРА З ГАЗОВОЮ ПЛИТОЮ

КВАРТИРА З ПЛИТОЮ ТА КОЛОНКОЮ

Рис. 2.7. Ціна за доставку газу

Отже, у результаті середня ціна на блакитне паливо для побутових споживачів піднялася на 10-20% проти попереднього місяця і становила

понад 9,6 грн за метр кубічний. В окремих газзбутах вона піднялась майже до 11 грн за куб. м А середня вартість доставки газу (розподілу) з 1 січня зросла з 1,2 до 2 грн за куб.м, або в 1,6 раза.

Обсяг валового споживання природного газу у III кварталі 2020 року становив 4,35 млрд м³, що на 9 % менше показника попереднього кварталу та на 13 % більше ніж в аналогічному періоді попереднього року (рис. 2.8) [33].

Рис. 2.8. Динаміка обсягів валового споживання та споживання побутових споживачів, млрд м³

Обсяг споживання природного газу побутовими споживачами у III кварталі 2020 року зменшився на 53 % порівняно з попереднім кварталом та на 2 % порівняно з III кварталом 2019 року. Споживання природного газу є нерівномірним протягом року у зв'язку із сезонними коливаннями.

Загальний обсяг закупленого природного газу за кордоном у III кварталі 2020 року становив близько 7,7 млрд м³, з якого 1,3 млрд м³ (17 %) – імпорт природного газу, а 6,4 млрд м³ (83 %) - обсяг природного газу, який було закачано до підземних газосховищ у митному режимі митного складу². Крім цього, у III кварталі 2020 року 162,6 млн м³ природного газу, який зберігався в газосховищах у митному режимі митного складу, було

переведено в митний режим імпорту. Таким чином, загальний обсяг імпорту природного газу у III кварталі 2020 року становив близько 1,47 млрд м³, що на 25 % більше ніж у попередньому кварталі та на 23 % менше ніж у III кварталі 2019 року [33].

При цьому обсяг природного газу, який зберігався в газосховищах станом на кінець III кварталу 2020 року, становив 26,6 млрд м³, що на 44 % більше у порівнянні з кінцем попереднього кварталу та на 30 % більше у порівнянні з кінцем III кварталу 2019 року (рис. 2.9).

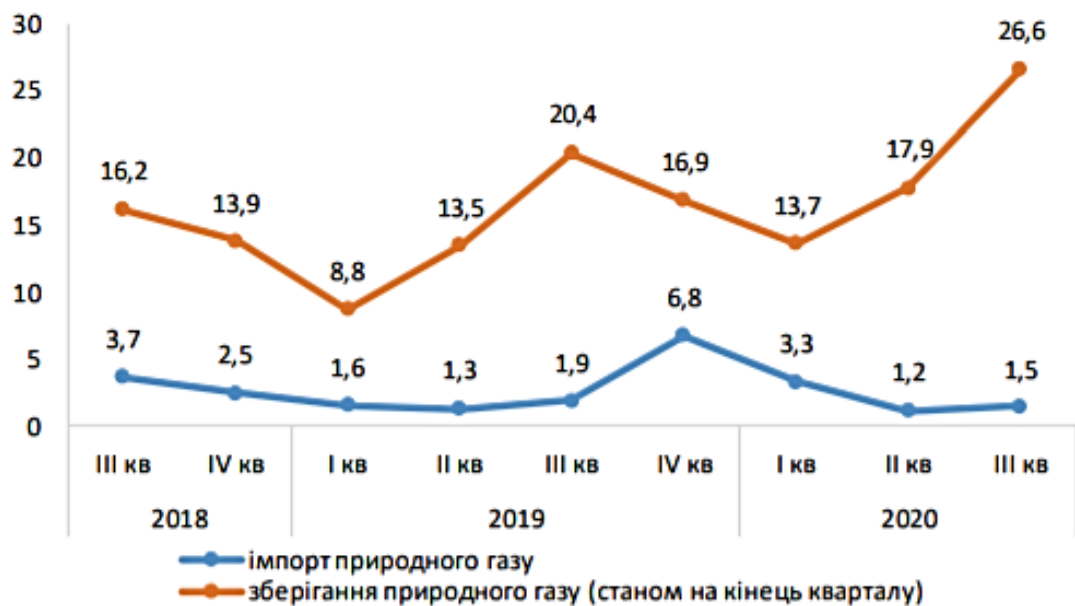

Рис. 2.9. Динаміка обсягів імпорту та зберігання природного газу, млрд м³

Таким чином, зростання обсягів природного газу, які зберігались у газосховищах у III кварталі 2020 року, відбувалось в основному за рахунок закупленого природного газу за кордоном та закачаного до газосховищ у митному режимі митного складу. Отже, суб'єкти ринку природного газу накопичували в підземних газосховищах природний газ для задоволення попиту у майбутніх періодах. Обсяг імпорту природного газу в Україну НАК «Нафтогаз України» у III кварталі 2020 року становив близько 127 млн м³, що на 69 % менше у порівнянні з відповідним періодом 2019 року.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦІННОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ГАЗУ УКРАЇНИ

3.1. Загальні напрямки вдосконалення ціноутворення на ринку газу України

Останнім часом ринок уповільнив свій розвиток. На наш погляд, це значною мірою зумовлено прийняттям Постанови Ради Міністрів №315 від 27.04.2016 року (далі – Постанова). Адже, він був розроблений недостатньо професійно, при цьому удоречним було б прийняти єдину граничну ціну на природний газ. За відсутності нормальних механізмів визначення ринкової ціни (біржі, аукціони) цей підхід має «право на життя». Справа полягає в структурі формули в параграфі 2 Постанови, яка визначає ціну на газ. Включення транспортних та розподільчих тарифів у ціну унеможливило створення сучасної тарифної системи «вхід-вихід». У запропонованій структурі формули відсутня абонентська плата за користування газорозподільними мережами. Однак, мережі слід підтримувати навіть тоді, коли постачання газу низьке або його взагалі немає.

Однак, є Національна комісія з регулювання економічної конкуренції, яка вирішила переглянути відому формулу щодо тарифів на газ, але відклала її до 1 квітня 2017 року.

На наш погляд, було б доцільним встановити граничну оптову ціну на природний газ[27].

Є ще одна проблема, безпосередньо пов'язана зі створенням рівних умов для всіх продавців газу. Вступний внесок до GTS, у разі транскордонного руху - 12,47 доларів США / тис. куб. м це «працює» для всіх імпортерів. І національний виробник не платить вступний внесок до GTS. Це прямо порушує стандарти дотримання «національного режиму внутрішнього оподаткування та регулювання», встановленого у статті III

Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, до якої Україна приєдналася у 2008 році.

Наступне питання - звільнення Нафтогазу від вхідного ПДВ у процесі імпорту газу. Щодо постачання газу захищеним споживачам, тобто населенню, на наш погляд, це виправдано. Але, не у випадку продажу газу промисловості.

На разі актуальним питанням залишається необхідність переходу на ринкові ціни на газ. Преса неодноразово піднімала тему підвищення енергетичної безпеки за рахунок збільшення власного виробництва. Звичайно, це надзвичайно важливо для нашої країни. Але головна ціль ринкової ціни залишається, на наш погляд, протилежною. Гарантувати вільний потік енергії між регіональними ринками газу. Тільки так, можна створити конкуренцію між імпортом та місцевим виробництвом та зробити картелі неможливими [27].

Крім того, ми повинні звернути увагу на застосування прискореної амортизації при визначенні ставок «в'їзд-вихід». Історія цієї проблеми така: після заяви Газпрому про те, що він зупинить транзит через Україну після 2014 року, команда «Нафтогазу» запропонувала «змусити» «Газпром» сплатити всю амортизацію транзитних трубопроводів до кінця 2014 року. За наполяганням Міністерства енергетики та вугілля, Національної енергетики та Комісія вугільної промисловості реалізувала цю ідею [26].

Якщо відбудеться прискорене знецінення у ціні транскордонного в'їзду в розмірі 12,47 доларів США на 1000 куб. м на західному кордоні України, виникає питання: «І чому українські споживачі повинні платити за цю прискорену амортизацію».

Насправді, з передбачуваними розмірами грантів, дуже важко «вказати» їх у реальних грошах. Але, варіант, який розглядає Уряд України, на наш погляд, може бути досить ефективним. Ідея полягає в тому, щоб заплатити за заощадження («заощаджені» субсидії) реальними грошима. Це змусить отримувачів грантів економити паливо. На жаль, ми не знаємо, чи

була розроблена (розробляється) відповідна нормативна база та чи вже існує реальний та конкретний план реалізації цієї ідеї.

Звичайно, повинен бути диференційований підхід до запровадження фінансових гарантій. Можна запропонувати використовувати досвід іноземних торговців у діях, які вони здійснюють, звертаючись до невідомих покупців. Всім їм пропонується пройти процедуру КУС («Know your customer» – «Знай свого клієнта»). Тобто, перевірити надійність та платоспроможність покупця. Можна запропонувати на основі подібної процедури «Укртрансгаз» окремо, але відповідно до прозорості процедури, визначити обсяг фінансової гарантії, необхідної для кожного перевізника (вантажовідправника). Можливо, вам не доведеться вимагати цих гарантій у постачальників. Ці процеси повинні контролюватися регулятором, оскільки будуть певні можливості для корупції[27].

Вимога зберігати страхові запаси має давню історію. По-перше, після затвердження Закону України «Про ринок природного газу»(далі – Закон) це становило близько 200% щомісячного обсягу (пропозиція «Нафтогазу»), потім, було погоджено 50%. Також, була обґрунтована пропозиція від «Нафтогазу» вимагати страхового резерву лише у випадку постачання газу лише захищеним категоріям споживачів. Це зрозуміло і логічно. Нарешті, є проект постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження процедури створення страхового резерву природного газу», який реалізує цю ідею. Однак, Закон, прийнятий 22 вересня Верховною Радою про граничний рівень страхових резервів у 10% для всіх постачальників, звів нанівець цю ідею. На наш погляд, було б доцільніше залишити страховий резерв лише при постачанні природного газу захищеним споживачам. Однак, якщо буде прийнято законодавство про стратегічні запаси (запаси) природного газу, можна буде повністю від нього відмовитись.

Ось, загальні вказівки щодо покращення цін на українському газовому ринку:

1. На сьогоднішній день Україна не створила повністю конкурентного (лібералізованого) ринку природного газу. Більше того, зараз рух до створення сучасної європейської моделі ринку газу сповільнився.

2. Не існує системного підходу, тобто системного, скоординованого у всіх необхідних сферах для запровадження нової ринкової моделі. Не існує затвердженого плану дій, який може контролюватися експертним співтовариством та, можливо, громадськістю. Необхідно розробити комплексний план впровадження конкурентної моделі ринку газу в Україні, що охоплює всі складові цього процесу, а також підготувати та публікувати щоквартальні звіти про його реалізацію в пресі та Інтернеті.

3. При всій повазі до команди НАК «Нафтогазу» нереально притягнути їх до відповідальності, щоб повністю забезпечити впровадження нової ринкової моделі НАК «Нафтогаз України» перебуває у подвійній позиції. По-перше, це просто економічний суб'єкт, а по-друге, це «інструмент» для реалізації державної політики в газовій галузі. Поєднання цих характеристик не завжди вдале і навіть можливе. Водночас, професійний персонал Міністерства енергетики та вугілля, на наш погляд, досі не дозволяє йому взяти на себе керівництво цим процесом.

4. На наш погляд, раціональніше створити окрему спеціалізовану групу в складі «Національної ради реформ» з професіоналів високого професійного рівня та надати їй ефективні повноваження.

5. Уряд повинен мати не одного (міністрів, керівників компаній), а принаймні кілька каналів зв'язку з цього питання (опитування експертів, моніторинг Інтернет-джерел, публікації в пресі тощо).

6. Необхідно проводити періодичні круглі столи за цією темою з обов'язковим прийняттям управлінських рішень за результатами обговорення.

7. Персональна відповідальність за досягнення значних результатів у цій роботі повинна нести вища посадова особа, обрана для цієї мети, та певні повноваження.

3.2. Динаміка та співвідношення цін на внутрішньому ринку природного газу в країнах ЄС та Україні

Ціна та надійність постачання природного газу є одним із ключових елементів стратегії енергопостачання будь-якої європейської країни. Ціни на природний газ мають особливе значення для міжнародної конкурентоспроможності, оскільки цей тип ресурсів становить значну частину загальних витрат енергії для промислових та внутрішніх споживачів.

У 2003 році були прийняті директиви, що запровадили загальні правила для національних ринків природного газу: були встановлені терміни відкриття ринків, що дозволяють споживачам вибрати постачальника, до 1 липня 2004 року для корпоративних споживачів та до 1 липня 2007 року для всі інші споживачі (включаючи домогосподарства) 39.

У липні 2009 року Європейський Парламент та Рада прийняли третій пакет законодавчих ініціатив, метою яких є забезпечення реального та ефективного вибору постачальників та джерел енергії з метою збільшення рівня прозорості цін. Прозорість цін на енергоносії в межах ЄС забезпечується зобов'язанням держав-членів надавати інформацію про ціни для промислових споживачів (ціни для внутрішніх споживачів надаються на добровільних засадах)[28].

Ціна на природний газ залежить від ряду факторів: попиту та пропозиції, диверсифікації джерел постачання, геополітичної ситуації, рівня податків і зборів, мережних витрат, екологічних витрат, погодних умов тощо.

Таблиця 3.1

Ціни на природний газ для побутових та промислових споживачів у країнах Європи з урахуванням податків та зборів, 2019 року[26]

Країна	€/кВт-год.			Ціна за 1 000 м ³ , €	Усі податки та збори, %	€/кВт-год.		Ціна за 1 000 м ³ , €	Податки та збори, що не відшкодовуються, %
	Базова ціна	Інші податки та збори	ПДВ			Базова ціна	Податки та збори, що не відшкодовуються		
Австрія	0,054	0,007	0,012	790,8	26,2	0,031	0,009	433,3	22,7
Бельгія	0,048	0,001	0,010	639,1	18,2	0,028	0,002	325	6,1
Болгарія	0,040	0,000	0,008	520	16,6	0,031	0,001	346,6	3,1
Велика Британія	0,060	0,000	0,003	682,5	4,7	0,034	0,002	390	5,0
Греція	0,055	0,006	0,008	747,5	20,0	0,036	0,006	455	14,0
Данія	0,036	0,029	0,016	877,5	55,5	0,028	0,009	400,8	24,2
Естонія	0,036	0,002	0,008	498,3	21,5	0,034	0,002	390	5,3
Ірландія	0,056	0,004	0,008	736,6	17,5	0,036	0,004	433,3	8,9
Іспанія	0,058	0,002	0,013	790,8	20,5	0,037	0,001	411,6	1,4
Італія	0,050	0,015	0,011	823,3	34,2	0,033	0,003	390	7,3
Латвія	0,039	0,002	0,009	541,6	21,0	0,033	0,002	379,1	4,9
Литва	0,035	0,000	0,007	455	17,3	0,028	0,000	303,3	0,0
Люксембург	0,044	0,002	0,004	541,6	12,3	0,039	0,001	433,3	2,3
Нідерланди	0,043	0,020	0,013	725,8	43,8	0,027	0,012	422,5	31,2
Німеччина	0,051	0,006	0,011	736,6	24,7	0,036	0,004	433,3	10,1
Польща	0,041	0,000	0,009	541,6	18,8	0,035	0,001	390	1,7
Португалія	0,075	0,004	0,018	1 050,8	22,8	0,041	0,001	455	1,2
Румунія	0,015	0,010	0,006	335,8	51,8	0,021	0,009	325	31,0
Словаччина	0,041	0,000	0,008	530,8	16,7	0,033	0,001	368,3	3,7
Словенія	0,050	0,006	0,012	736,6	27,3	0,032	0,005	400,8	12,5
Угорщина	0,028	0,000	0,008	390	21,2	0,035	0,002	400,8	4,6
Франція	0,056	0,004	0,010	758,3	20,1	0,035	0,003	411,6	8,5
Хорватія	0,038	0,000	0,010	520	20,1	0,039	0,000	422,5	1,0
Чехія	0,047	0,000	0,010	617,5	17,4	0,029	0,001	325	4,0
Швеція	0,061	0,029	0,023	1 224,1	46,0	0,036	0,009	487,5	19,6

Зазначимо, що ціни на газ для населення України формуються з урахуванням використання природного газу різного походження. Відповідний обсяг видобутого в країні газу покриває приблизно 70% потреб населення, решту – 30%, Нафтогаз України планує закуповувати, тим самим зменшити імпорт газу в країну. Згідно з інформаційним повідомленням НАК «Нафтогаз України», поставки у лютому 2019 року здійснювалися за ціною 6

943,48 грн. за 1000 куб. м без ПДВ, без транспортних зборів для магістральних та розподільних трубопроводів.

Отже, якщо нові тарифи на природний газ для внутрішнього споживача не будуть прийняті, ціна може становити близько 9,89 грн. / м³. Маємо на увазі, що ціна на газ для населення повинна встановлюватися виходячи з його якості. На сьогодні, контроль якості природного газу (включаючи визначення складу його компонентів та теплоти згоряння), який передається в газорозподільні мережі, здійснюється лабораторіями ПАТ «Укртрансгаз». Натомість, населення не зацікавлене в газі в магістральному трубопроводі, а в будинку і тут якість газу повинен контролювати постачальник: регіональний газ[26].

Ще однією особливістю тарифної системи в Україні є наявність норм споживання газу для побутових споживачів без лічильників. Норми споживання газу будинками без лічильників у 2015 році скоротилися вдвічі, що спричинило хвилю масових відмов запланованої установки приладів.

Незважаючи на зростання цін, взаємозв'язок між вартістю природного газу, яку сплачують громадяни ЄС, та цінами України є досить значним.

Тому ціни на газ в Україні в 1,5-5 разів нижчі, ніж у Європі (залежно від групи споживачів). Що стосується промислових споживачів, ситуація інша: з набранням чинності 1 жовтня 2015 року. Закон України «Про ринок природного газу» (далі – Закон), Національна комісія з регулювання природного газу втратила повноваження забезпечувати політику цін у ринок природного газу (з точки зору встановлення цін на природний газ для споживачів). Відповідно до положень статті 12 Закону, постачання природного газу здійснюється за цінами, вільно встановленими між постачальником та споживачем, якщо це не передбачено законом.

Отже, за даними НАК «Нафтогаз України», залежно від умов оплати, обсягу закупівель та статусу попередніх домовленостей з компанією, остаточна ціна природного газу для цієї категорії споживачів у березні 2019 року з урахуванням тарифи на транспортування магістральними та

розподільними трубопроводами та ПДВ становили від 7 341,72 грн. до 7 482,84 грн. на 1000 м³. Отже, навіть найвища роздрібна ціна для населення України (7188 грн. / 1000 м³) не досягла найнижчого рівня цін для оптових промислових споживачів.

Рис. 3.1. Порівняння цін на природний газ на внутрішньому ринку в країнах ЄС (усереднено) та Україні 2019 року

Проаналізувавши вищезазначене можна стверджувати, що ціни на газ для населення ще не досягли ринкових рівнів і все ще не повністю покривають його вартість. Занижені ціни протягом багатьох років впливали на загальну енергоємність ВВП України, яка в 2,5-3 рази перевищує показники більшості європейських країн (енергоємність ВВП на душу населення) (тонн нафтового еквіваленту - 1 т н.е. / 1000 доларів США) : Німеччина - 0,11; Угорщина - 0,13; Польща - 0,14; Чехія - 0,16; Україна - 0,345.

ВИСНОВКИ

З вищевказаного дослідження можна зробити наступні висновки, а саме:

Аналіз показує, що ціни на газ для населення ще не досягли ринкових рівнів і все ще не повністю покривають його вартість. Занижені ціни протягом багатьох років впливали на загальну енергоємність ВВП України, яка в 2,5-3 рази перевищує показники більшості європейських країн (енергоємність ВВП на душу населення) (тонн нафтового еквіваленту - 1 т н.е. / 1000 доларів США) : Німеччина - 0,11; Угорщина - 0,13; Польща - 0,14; Чехія - 0,16; Україна - 0,345.

Новий Закон України «Про ринок природного газу», прийнятий на початку 2015 року, має на меті демонополізувати ринок газу та зробити його вільним, посилити конкуренцію між постачальниками, що зменшить вартість природного газу для кінцевих споживачів та підвищить ефективність діяльності компаній у цьому секторі.

Серед національних компаній, які придбали природний газ, є НАК «Нафтогаз України», український металургійний завод «АрселорМіттал Кривий Ріг», ТОВ «Астроінвест-Україна», ТОВ «ДК Співдружність», ТОВ «Енергія України», ТД «Київенергогаз», ТОВ «Укргаз Груп», ПП «Еру Трейдинг», ВАТ «Одеський портовий завод», ТОВ «Енергетична торгова група», ДТЕК, ТОВ «Газоімпетролей», ТОВ «Юг-Газ» тощо.

У 2020 році ринок природного газу в Україні був монополізований, і лише деякі гравці мали право продавати та купувати природний газ, що вплинуло на ціну, конкуренцію, розвиток ринку та збільшення інвестицій.

З 01.08.2020 після встановлення вільних (ринкових) цін для побутових споживачів такі ціни почали стрімко зростати, на відміну від не побутових споживачів, темпи зростання цін для яких були суттєво нижчими.

Протягом III кварталу 2020 року на ринку природного газу здійснювали діяльність 232 постачальники природного газу. За оцінкою

НКРЕКП, у III кварталі 2020 року близько 73 % обсягів постачання природного газу населенню здійснювалось постачальниками, контрольні пакети акцій (часток, паїв) яких є власністю операторів ГРМ (об'єднаних під брендом «Регіональна газова компанія») (у II кварталі 2020 року близько 70 %) та близько 2 % - групою НАК «Нафтогаз України» (без змін у порівнянні з II кварталом цього року).

У цілому середньозважена роздрібна ціна, яка сформувалась на регульованому сегменті ринку природного газу, у III кварталі 2020 року становила 2 964 грн/тис. м³ (без ПДВ), що на 10 % менше ніж роздрібна ціна на ринку природного газу із вільним ціноутворенням за аналогічний період (у II кварталі 2020 року – менше на 15 %).

При цьому слід зазначити, що не врегулювання замовниками послуг своїх небалансів, імовірно, також пов'язано із недостатньою ліквідністю оптового ринку природного газу та недостатністю стимулів для замовників послуг транспортування здійснювати купівлю-продаж природного газу на оптовому ринку для балансування. Запровадження добового балансування є важливим кроком у напрямі розвитку ліквідності короткострокового оптового ринку (купівля-продаж природного газу в межах однієї доби) та лібералізації ринку природного газу в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойчик І.М. Економіка підприємства. Навч.пос. – Київ: Атіка, 2012. – 480 с.
2. Варналій З.С. Основи підприємництва. – К.: Знання-Прес, 2012. – 239 с.
9. Васильков В.Г. Організація виробництва: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2013. – 524 с.
3. Економіка підприємства. / За ред. Покропивного С.Ф. – К.: Хвиля-Прес, 2015. – 615 с.
4. Економіка підприємств /За ред. Харіва П.С. – Тернопіль: Економічна думка, 2012. – 449 с.
5. Економіка виробничого підприємництва / За ред. Й. М. Петровича. – К.: Знання, 2011. – 289 с.
6. Економіка виробничого підприємства. Навч. посіб. / Й. М. Петрович, І.О. Будіщева, І.Г. Устінова та ін.. За ред. Й.М. Петровича. – 2-ге видання, переробка і доповнення. – К.: Знання, 2011 – 405с .
7. Економіка підприємства: Навч. посіб. /За ред. А. В. Шегди. — К.: Знання-Прес, 2011. – 321 с.
8. Економіка підприємства: Навч. Посіб. / за ред.. А.В. Шегди – Е45 К.: Знання, 2015. – 431 с.
9. Економіка підприємства: Підручник / за аг. Ред.. С.Ф. Покропивного – Вид. 2-ге, перероб. Та доп. – К.: КНЕУ, 2015. – 528 с.
10. Економіка підприємства: пошук шляхів розвитку: Посібник / МАУП. – К.: МАУП, 2015. – 80 с.
11. Экономика предприятия: Тесты, задачи, ситуации: Учеб. пособие для вузов / Под ред. В. А. Швандара. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 568 с.
12. Зайцев Н. Л. Экономика промышленного предприятия. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 457 с.

13. Козловський В. О., Лесько О. Й. Бізнес-планування. Навчальний посібник. – Вінниця: ВНТУ, 2015. – 189 с.
14. Козловський В. О. Організація виробництва. Навчальний посібник. Частина 1. Видання 2-е, доповн. і перероб. – Вінниця: ВНТУ, 2015. – 154 с.
15. Козловський В. О., Козловський С. В. Організація виробництва. Практикум. Навчальний посібник. Частина 2. – Вінниця: ВНТУ, 2015. – 168 с.
16. Козловський В. О., Погрищук Б. В. Основи підприємництва. Практикум: Навчальний посібник. Видання 5-е, доповн. і перероб. – Тернопіль: Терно-Граф, 2015. – 297 с.
17. Козловський В. О. Основи зовнішньоекономічної діяльності. Практикум. Навчальний посібник. – Вінниця: ВНТУ, 2013. – 208 с.
18. Макаровська Т. П. Практикум з економіки підприємства. – К., 2016. – 287 с.
19. Малів З.О., Луцький І.М. Економіка підприємства : Навч. посіб , - 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2016. – 580 с.
20. Організація виробництва: Навч. посіб. /В.О. Онищенко, О.В. Редкін, А.С. Старовірець, В.Я. Чевганова. – К.: Лібра, 2013. – 336 с.
21. Организация производства на предприятии: Учеб для техн. и экон. спец. / Под ред. О.Г. Туровца и Б.Ю. Сербиновского. – Ростов-н/Д: Март, 2010. – 464 с.
22. Пасічник В.Г., Акіліна О.В. Організація виробництва. Навчально-методичний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2010. – 248 с.
23. Петрович Й.М., Захарчин Г.М. Організація виробництва : підручник. – Львів: Магнолія плюс, 2015. – 400 с.
24. Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Кулішов В.В. та ін.. Економіка підприємства: підручник / за загальною редакцією Й.М. Петровича – Львів: Магнолія плюс, ред. 2018. – 680 с.

25. Протопова В.О. , Полонський А.Н. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: ЦУП, 2013 – 220 с.
26. Український газовий ринок. URL: <https://utg.ua/utg/media/news/2016/10/ukrainian-gas-market.html> (дата звернення 24.05.2021).
27. Ціноутворення на енергетичних ринках: Досвід ЄС та України. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_ENERGY-GAZ-pravki.pdf (дата звернення 24.05.2021).
28. Ціноутворення на ринках природного газу України в умовах енергетичної інтеграції України та ЄС. URL: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/issues/2020.pdf> (дата звернення 24.05.2021).
29. Ціноутворення та перспективи для ринку газу України. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs_stud/.pdf (дата звернення 24.05.2021).
30. Ціноутворення та огляд енергетичного сектору України. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoring-the-energy-strategy-Ukraine-2035-UKR.pdf>(дата звернення 24.05.2021).
31. Цінова динаміка на природній газ для побутових споживачів. URL: <https://www.naftogaz.com/files/Information/Dynamika-cina-2015-2019-Naselennya.pdf>(дата звернення 24.05.2021).
32. Ціна на газ: як вона формується. URL: <https://gas.ua/uk/home/news/tsini-na-gaz-yak-voni-formuyutsya>(дата звернення 24.05.2021).
33. Функціонування ринку природного газу за III квартал 2020 року . URL: https://www.nerc.gov.ua/data/filearch/monitoryng/gas/2020/monitoryng_gaz_III-2020.pdf (дата звернення 24.05.2021).
34. Економіка енергетики : підручник / за ред. Л. Г. Мельника, І. М. Сотник. – Суми: Університетська книга, 2015. – 378 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/45315>

35. Сотник І.М. (2016) Мотиваційні механізми дематеріалізаційних та енергоефективних змін національної економіки : монографія / за заг. ред. доктора екон. наук, проф. І. М. Сотник. – Суми : Університетська книга, 2016. – 368 <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80197>
36. Экономика развития: учебное пособие / под ред. д.-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника, канд. екон. наук А. Вик. Кубатко. Сумы : «Университетская книга», 2017. 352 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80184>
37. Melnyk L., Sommer H., Kubatko O., Rabe M., Fedyna S. (2020). The economic and social drivers of renewable energy development in OECD countries. *Problems and Perspectives in Management*,18(4), 37-48. doi:10.21511/ppm.18(4).2020.04 <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82719>
38. Melnyk L.G., Kubatko O. (2017) The impact of green-innovations on environmental quality and energy resource consumption. *International economic relations and sustainable development : monograph / edited by Dr. of Economics, Prof. O. Prokopenko, Ph.D in Economics T. Kurbatova.* – RudaŚląska :Drukarnia i Studio GraficzneOmnidiumю 272 p. ISBN 978-83-61429-11-1
39. The effects of the management of natural energy resources in the European Union / V. Voronenko, B. Kovalov, D. Horobchenko, P. Hrycenko // *Journal of Environmental Management and Tourism.* – Craiova: ASERS Publishing, 2017. – Vol. 8, Issue Number 7(23), P. 1410-1419. Available at: <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/1777>
40. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. - Суми : Університетська книга, 2012. - 864 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80106>
41. Карінцева, О. І., Харченко, М. О., Пономарьова, Г. С. Підвищення ефективності бізнес-процесів на виробничому підприємстві // *Механізм регулювання економіки.* 2020. № 4. С. 58-69. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83754>

42. Сотник І. (2018) Підприємництво, торгівля та біржова діяльність / І. Сотник, Л. Таранюк. – К.: Універсальна книга, 2018. – 572с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/80114>
43. Мельник Л. Г., Карінцева О. І. (2021) Економіка і бізнес : підручник / за ред. Л. Г. Мельника, О. І. Карінцевої. Суми : Університетська книга, 2021. 316 с. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83721>
44. Kubatko, O. V., Chortok, Y. V., Honcharenko, O. S., Nechyporenko, R. M., & Moskalenko, I. M. (2019). Studying Features of Vehicle Type Selection by Trade and Logistics Enterprise. Mechanism of economic regulation. – 2019. – №3. – С. 73–82. <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/76448>
45. Мельник Л. Г., Карінцева О. І., Кубатко О. В., Сотник І. М., Завдов'єва Ю. М. Цифровізація економічних систем та людський капітал: підприємство, регіон, народне господарство // Механізм регулювання економіки. 2020. № 2. С. 9-28. DOI: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82236>
46. Мельник, Л., Ковальов, Б. (2020). Проривні технології в економіці і бізнесі (Досвід ЄС та практика України у світлі III, IV, і V промислових революцій). Сумський державний університет, с. 180. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/79621>
47. Melnyk L. H., Derykolenko O. M., Mazin Yu. O., Matsenko O. I., Piven V. S. Modern Trends in the Development of Renewable Energy: the Experience of the EU and Leading Countries of the World // Механізм регулювання економіки. 2020. № 3. С. 117-133. <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/81810>
48. Melnyk, L., Dehtyarova, I., Kubatko, O., Karintseva, O., & Derykolenko, A. (2019). Disruptive technologies for the transition of digital economies towards sustainability. Economic Annals-XXI, 179(9-10), 22-30. doi: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/85476>
49. Melnyk, L., Matsenko, O., Dehtyarova, I. & Derykolenko, O. (2019). The formation of the digital society: social and humanitarian aspects. *Digital*

economy and digital society. T. Nestorenko& M. Wierzbik-Strońska (Ed.).
Katowice: Katowice School of Technology.
[in Ukrainian].URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74570>